

ДОЛЯ ДИСИДЕНТСЬКОГО РУХУ В СРСР З ТОЧКИ ЗОРУ СИНЕРГЕТИЧНОЇ МОДЕЛІ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Завданням даної роботи є короткий розгляд феномену дисидентського руху з точки зору синергетичного підходу до аналізу суспільно-політичного розвитку і висловлення кількох гіпотез щодо суспільної значущості дисидентства та теоретичних можливостей його успішності.

Як відомо, згідно синергетичній парадигмі системи трактуються як дисипативні, а процеси, які в них відбуваються, вважаються хаотичними. Водночас один з засновників синергетики – І. Р. Пригожин – виділяв два типи хаосу – детермінований та недетермінований. Він досить переконливо стверджував, що в розвитку будь-яких дисипативних систем відбувається чергування періодів детермінованого та недетермінованого хаотичного розвитку. Це ж правило вчений поширював на соціальні системи. Це означає, що певну (на думку І. Р. Пригожина – більшу) частину часу у процесі розвитку соціальної системи займає розвиток за схемою детермінованого хаосу, тобто розвиток у режимі самоорганізації за обраною раніше траєкторією, а в окремі періоди настає ситуація справжнього хаотичного розвитку, або ж, продовжуючи термінологію І. Р. Пригожина, недетермінованого хаосу, яка отримала назву точки біфуркації. Термін біфуркація й позначає настання ситуації непевного вибору подальшої траєкторії розвитку. Саме в цій точці системою «обирається» траєкторія для наступного періоду детермінованого хаосу.

Добре відомо та неодноразово обговорювалось як в науці, так і в публіцистиці, що в точці біфуркації найменша активність будь-якого актора може викликати непропорційно великі наслідки і, відповідно, вможливити ситуацію досить випадкового (та, вважається, непрогнозованого) впливу на вибір подальшої траєкторії соціальної системи. Водночас після проходження цієї точки та виходу системи на сталу траєкторію розвитку (період детермінованого хаосу) її розвиток залишається хаотичним за своєю сутністю, хоча про нього йдеться вже як детермінований, тобто визначений внутрішньою сутністю певного параметра порядку системи. У цей період кожен актор також може здійснювати і здійснює будь-які дії на власний розсуд (це, власне, є певним аналогом хаотичних рухів в природничих системах), але його дії, з точки зору системи загалом, вже не

можуть призвести до кардинальної зміни траєкторії розвитку соціально-політичної системи.

Існує багато наукових розвідок та ще більше популярних спекуляцій з приводу визначення точок біфуркації в соціально-політичному розвитку. Незалежно від певних розходжень у їх винайденні існують певні загальноприйняті уявлення щодо кількох точок біфуркації і, відповідно, періодів детермінованого розвитку в історії Російської імперії та згодом СРСР. Дійсно, смерть царя Олександра I та повстання декабристів у 1825 р. має певну аналогію з точкою біфуркації у розвитку Імперії, коли від декількох кроків залежав вибір траєкторії її подальшого існування. І за відомих обставин придушення повстання декабристів була обрана певна – самодержавна – траєкторія розвитку. Далі сукупність незначних, порівняно з масштабами країни, подій на кшталт невдалого закінчення російсько-японської війни та Кривавої неділі призводить до революційного вибуху. Отже, на початку ХХ сторіччя маємо ситуацію закінчення періоду сталої траєкторії розвитку суспільно-політичної системи Російської імперії та початку входу її у непевний період чергової точки біфуркації. З іншого боку, якщо за показник істотності соціально-політичних змін брати зміну системи державного управління, то безперечним свідченням настання точки біфуркації стає лютнева революція 1917 р., коли самодержавство було замінене республіканською формою правління на чолі з Тимчасовим урядом. Наступною безсумнівною точкою біфуркації в розвитку царсько-радянської імперії стає рік розпаду СРСР, раптовість якого досі підживлює безліч гіпотез та думок. Але ніхто не заперечує «несподіваності» та крайньої «хаотичності» цього процесу.

Нагадаємо, що згідно синергетичному трактуванню, про виникнення точки біфуркації у розвитку системи має свідчити поява ситуації неадекватно великого резонансу від порівняно малих збурень. Дійсно, сучасники та багато дослідників відзначали «раптове» виникнення в такий момент багатьох негараздів «без скільки-небудь помітних причин».

Але звернемо увагу на ті часові проміжки поміж точками біфуркації, які позначаються терміном «детермінований хаос» – в цей період великі та дрібні політичні актори і решта діючих осіб також вдаються до певних дій, але усі вони долучаються до того тренду суспільного розвитку, який було започатковано в точці біфуркації.

І в цей час будь-які зусилля щодо зміни траєкторії приречені на поразку: після 1825 року «обраному» тренду на продовження традиції самодержавства не могли завадити ані реформи Олександра II, ані мирний та збройно-терористичний спротив народників. Навіть вбивство Олександра II лише

загартувало режим та на певний час припинило «революційне бродіння». Але порівняно дрібні негаразди початку ХХ століття похитнули та згодом ліквідували царську Росію саме тому, що настав час точки біфуркації. Так само ми вимушені констатувати, що після «обрання» в 1917–21 рр. тренду радянського чи, якщо завгодно, більшовицького, розвитку для республік, яким не поталанило зібратись у СРСР, будь-які зусилля в будь-якій сфері щодо його зміни чи повалення радянського режиму, до яких вдавались в цей період окремі особи чи організації, внутрішні чи зовнішні, були марними та приреченими на поразку. Поразка махновщини, білогвардійського підпілля та зарубіжних осередків, повстань проти першої хвилі колективізації, внутрішньопартійної опозиції тощо мають багату історію та багато пояснень, пов'язуваних з безліччю організаційних, інституційних, економічних, психологічних тощо чинників. З точки зору синергетики всі вони будуть вірними, але головним, визначальним буде принципово неможлива зміна тренду соціального розвитку до моменту настання чергової точки біфуркації.

З огляду на вищезазначене, дисидентський рух, який розпочався з другої половини 50-х років та був майже повністю придушений КДБ до середини 80-х років, припадає саме на період детермінованого розвитку. Відповідно, на жаль, маємо констатувати, що дисидентський рух не мав жодного шансу для перемоги над радянською системою не внаслідок своєї слабості, розпорошеності або безлічі інших причин, а саме через об'єктивну синергетичну визначеність. А отже усі дисиденти як люди різного соціального походження, професій та здібностей, стаючи на шлях спротиву режиму, вже самим своїм вибором переходили до тонкого суспільного прошарку відчайдушних сміливців, які бралися до справи, приреченої на поразку. Серед тих, хто протестував, було багато осіб, котрі досить швидко

*Турченко О. Г.
(м. Вінниця)*

БЕЗПЕКА ЯК УМОВА ІСНУВАННЯ ЛЮДИНИ

Обов'язковою ознакою створення будь-якої системи є її здатність забезпечити головну потребу людини – безпеку. В якій системі ця здатність буде вищою, або, яка система продемонструє за допомогою застосування засобів впливу різного рівня цю здатність, у тій системі і побажає опинитись більшість людей.